

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SORUMLULUK
DEĞER ALGILARININ TESPİTİ VE DİNE KARŞI
SORUMLULUK GELİŞİMİ KAZANDIRMAYA
YÖNELİK BİR UYGULAMA

Hazırlayan
Adem DEMİR

DENİZLİ-2024

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

**ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SORUMLULUK DEĞER
ALGILARININ TESPİTİ VE DİNE KARŞI SORUMLULUK
GELİŞİMİ KAZANDIRMAYA YÖNELİK BİR UYGULAMA**

Adem DEMİR

DANIŞMAN

Dr. Öğrt. Üyesi Hasan KAFALI

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SORUMLULUK
DEĞER ALGILARININ TESPİTİ VE DİNE KARŞI
SORUMLULUK GELİŞİMİ KAZANDIRMAYA
YÖNELİK BİR UYGULAMA

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Adem DEMİR

Proje Danışmanı: Dr. Öğrt. Üyesi Hasan KAFALI

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Tezsiz Yüksek Lisans Programı: Manevi Destek ve Rehberlik

Adem DEMİR tarafından hazırlanan “**Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değer Algılarının Tespiti Ve Dine Karşı Sorumluluk Gelişimi Kazandırmaya Yönelik Bir Uygulama**” adlı tezsiz yüksek lisans dönem projesi danışmanlığında hazırlanmış olup 10.01.2023 tarihinde son kontrolü yapılarak Pamukkale Üniversitesi İslam İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Manevi Destek ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman
Dr. Öğrt. Üyesi Hasan KAFALI

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

ETİK BEYANNAMESİ

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsünün yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu; atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı; bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

10.01.2024

Adem DEMİR

ÖNSÖZ

Bu çalışma ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin algılarını belirlemeyi, bunun sonucunda da geliştirilen çeşitli etkinliklerle bir bütün olarak sorumluluk değerinin bireyde gözlemlenmesini arttırmayı hedeflemiştir. Denizli ilinde bir devlet ortaokulunda yapılan bu çalışmanın benzer uygulamalarla sahada tekrar etmesi, önemli bir değer olan sorumluluğun ve sorumluluk bilincinin genç bireylerde gözlemlenmesi, okullar eliyle bu çalışmaların arttırılması umulmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emek veren başta danışman hocama, kurum müdürüme, yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bunların yanında bu çalışmanın ortaya çıkmasında her zaman destekçim olan ve kıymetli zamanlarından çaldığım değerli eşime, biricik evlatlarıma teşekkür ederim.

Adem DEMİR

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANNAMESİ	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar.....	viii
ŞEKİLLER	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	xi
GİRİŞ.....	1
1.1. Giriş	1
1.2. Problem Durumu.....	2
1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi.....	4
1.4. Araştırmanın Alt Problemleri.....	4
1.5. Araştırmanın Amacı.....	4
1.6. Araştırmanın Önemi	4
1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.6. İlgili Literatürler.....	6
İKİNCİ BÖLÜM.....	8
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	8
2.1. Sorumluluk Nedir?	8
2.2. Sorumluluk Eğitiminde Okul	10
2.3. Sorumluluk Sahibi Çocuk	11
2.4. Sorumluluk Gelişimi	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	14
3.1. Araştırma Deseni.....	14
3.2. Çalışma Grubu	14
3.3. Veri Toplama Araçları	15
3.4 Veri Toplama Süreci	15
3.5. Verilerin Analizi	15
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE YORUM.....	16
4.1. İlişkin Ön Durum Tespiti	16

4.2. Sorumluluk Değerini Geliştirmeye Yönelik Uygulama ve Etkinlikler	16
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	26
Sonuç.....	26
Öneriler.....	29
KAYNAKÇA	32
ÖZGEÇMİŞ	35

TABLULAR

Tablo 3. 1 Çalışma grubunun demografik bilgileri.....	14
Tablo 4. 1 Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değer Algılarına İlişkin Ön Durum Tespiti.....	16
Tablo 4. 2 Sorumluluk Etkinlikleri	17
Tablo 4. 3 Etkinlikte Yer Alan Katılımcıların Dikilen Fidanlarla İlgilenip İlgilenmediklerine İlişkin Gözlemler.....	18
Tablo 4. 4 Fide Yetiştirme Etkinliğine İlişkin 1.Hafta Gözlemleri.....	20
Tablo 4. 5 Fide yetiştirme etkinliğine ilişkin 2.hafta gözlemler	21
Tablo 4. 6 Fide yetiştirme etkinliğine ilişkin 3.hafta gözlemler.	22
Tablo 4. 7 Sorumluluk değer algılarına ilişkin son durum tespiti.....	24

ŞEKİLLER

Şekil 1 Tohum ekimi.....	19
Şekil 2 Fide bakımı	19
Şekil 3 İlk hafta ürünleri.....	21
Şekil 4 İkinci hafta ürün gelişimleri.....	22
Şekil 5 Üçüncü hafta ürün gelişimleri.....	24

ÖZET

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Tezsiz Yüksek Lisans Proje Özeti

Projenin Başlığı: Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değer Algılarının Tespiti Ve Dine Karşı Sorumluluk Gelişimi Kazandırmaya Yönelik Bir Uygulama	
Projeyi Hazırlayan: Adem DEMİR	Danışmanı: Dr.Öğrt. Üyesi Hasan KAFALI
Kabul Tarihi: 10.01.2024	Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 35
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Programı: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>Bu çalışmanın amacı devlet okullarındaki ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerini nasıl algıladıklarını ortaya çıkarmak ve geliştirilen uygulama ve etkinliklerle çalışmaya katılan öğrencilerin sorumluluk değerini benimsemelerini sağlamaktır. Bu araştırma şu soruları sormaktadır: Sorumluluk değeri ortaokul öğrencileri tarafından nasıl algılanmaktadır? Hangi alt kategorilerde sorumluluk değeri nasıldır? Eksik olarak algılanan sorumluluk alt kategorilerini geliştirmek için hangi etkinlikler kullanılabilir? Araştırmaya katılanların sorumluluk değerini kategorik olarak ayırt edebilmeleri için ön test olarak zihin haritası kullanılmış ve elde edilen sonuçlar Şahan'ın 2011 yılında önerdiği sorumluluk alt kategorilerinde değerlendirilmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan grupta en fazla gelişen sorumluluk alt kategorisi akademik sorumluluk olurken, dine karşı sorumluluk ve çevreye karşı sorumluluk en az gelişen sorumluluk alt kategorileri olmuştur. Bu bulgulara dayanarak, çalışma katılımcıları arasında dini sorumluluk ve sorumluluk genel değerlerini geliştirmek için iki farklı uygulama gerçekleştirilmiştir. İlk uygulamanın sorumluluk değer ve alt kategorilerinin gelişimine fayda sağlamadığı görüldüğünden ikinci bir uygulamaya geçilmiştir. İkinci uygulamanın iş-çıktı döngüsünün hızlı olması, katılımcıları cesaretlendirmesi ve üretkenlik motivasyonlarını artırması, ufuk açıcı hedeflerle desteklenmesi katılımcılarda sorumluluk değerinin gelişmesini sağlamıştır. Son test, uygulama sonrasında tüm alt kategorilerde artış olduğunu göstermiştir. Ancak dine karşı sorumluluk alt kategorisinde sıçrama düzeyinde bir artış olduğu sonucuna varılmıştır. Bu açıdan bakıldığında okulda yapılan uygulamaların sorumluluk değerinin benimsenmesinde faydalı olduğu ve bu uygulamaların kısa süreli, hızlı sonuç veren uygulamalar olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, ortaokul, değer, değerler eğitimi	

ABSTRACT

Pamukkale University Institute of Islamic Sciences Abstract of Master Thesis

Title of the Project: Determination of Responsibility Value Perceptions of Secondary School Students and an Application for the Development of Responsibility towards Religion	
Author: Adem DEMİR	Supervisor: Dr. Öğrt. Üyesi Hasan KAFALI
Date: 10.01.2024	Nu. of pages: xi (pre text) +35
Department: Philosophy and Religious Sciences.	Subfield: Moral Support and Guidance.
<p>The aim of this study is to reveal how secondary school students in public schools perceive the value of responsibility and to ensure that the students participating in the study adopt the value of responsibility with the applications and activities developed. This research asks the following questions: How is the value of responsibility perceived by secondary school students? In which subcategories is the responsibility value? Which activities can be used to improve the subcategories of responsibility perceived as deficient? A mind map was used as a pre-test for the participants to categorically distinguish the value of responsibility and the results obtained were evaluated in the subcategories of responsibility proposed by Şahan in 2011. Accordingly, academic responsibility was the most developed responsibility subcategory in the group participating in the study, while responsibility towards religion and responsibility towards the environment were the least developed responsibility subcategories. Based on these findings, two different practices were carried out to develop the general values of religious responsibility and responsibility among the study participants. Since it was observed that the first application did not benefit the development of responsibility values and subcategories, a second application was started. The fact that the work-output cycle of the second application was fast, that it encouraged the participants and increased their motivation for productivity, and that it was supported with stimulating goals helped the participants to develop the value of responsibility. The post-test showed that there was an increase in all subcategories after the implementation. However, it was concluded that there was a leap-level increase in the subcategory of responsibility towards religion. From this point of view, it was concluded that the practices carried out at school were beneficial in the adoption of the value of responsibility and that these practices should be short-term, fast-resulting practices.</p>	
Key Words: Responsibility, secondary school, value, values education	

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Giriş

Toplumsal bir varlık olan insan; yaşamını, yaşamında yer işgal eden her şeye çeşitli anlamlar yükleyerek devam ettirme eğilimindedir. Anlamlar bazen bir arayışın, bazen de yargıların ardındaki neden olup belirli yaşam tecrübeleri referansında gerçekleşmektedir. Anlamlandırılan her olay, olgu, nesne ve varlık bir sınıflandırmaya, kategorileştirmeye tabidir. Bu kategorileştirme işlemi sırasında dikkate alınan ölçütlere ise “değer” denilmektedir.¹

“Değer” için literatürde birçok tanım yapılmıştır. Türk Dil Kurumu² “değer” için “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüt,” tanımını getirmiştir. Diğer bir taraftan birey için soyut yargı araçları değerlendirmesini yapabileceğimiz değerler sıklıkla bireyin davranışlarında yol gösterici, rehber ilkeler olarak görülmekte, bireyin veya başka bireylerin eylemlerini iyi ya da kötü olarak yargılandığı standartları oluşturmaktadır.³ Başka bir tanımla değer kavramı, “insanın herhangi bir varlık ya da olaya bakış açısını ve verdiği önemi yansıtan, benimseme esasına dayalı, davranışlara yön verme gücüne sahip psikolojik, sosyal, ahlaki ve estetik boyutlu inanç ve kanaatler bütünü” şeklinde ifade edilmiştir.⁴ Dilmaç⁵’a göre bireyin sahip olduğu değer ve değerler takındığı tutum ve sergilediği davranışları dolaylı veya doğrudan yönlendiren, kontrol eden bir güce sahip kıymet ya da kıymetlerdir.

Kavramsal olarak “değer” yukarıda yer verilen tanımlardan hareketle ele alındığında bireyin davranışlarını düzenleme ve denetleyen gücüne sahip olması ile kişisel olduğu kadar toplumsal bir boyut taşımaktadır. Toplumun devamlılığı ve sürekliliği için gerekli olan uyum ve varlığını kuşaklar arasında devam ettirmesi için “değer” aktarımı gereklidir. Bu hususta ise toplumsal akıl ya da ortak akılla yaratılan değerlerin toplumun üyesi olan bireylerde gözlemlenmesi gerekir. Bu esas dikkatinden hareket edilirse toplumun yapıtaşı olan bireylere mevcut değerlerini kazandırılması hayati bir ihtiyaçtır.

¹ İnel, Y., & Urhan, E. (2018). Model analizi etkinliği: ortaokul öğrencileri hangi değerleri kimden öğreniyor. Gelecek Vizyonlar Dergisi, 2(1), 44-51.

² TDK (2023). Güncel Türkçe sözlük. 09.12.2023 tarihinde <http://www.tdk.gov.tr/index.php>

³ Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (1996). Learning and teaching about values: a review of recent research. Cambridge Journal of Education, 30(2), 169-203.

⁴ Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 11(2), 65-84.

⁵ Dilmaç, B. (2002). İnsanca değerler eğitimi. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara

Temel değer olarak nitelendirilebilecek toplumsal ve insani değer yargılarını benimsemiş bireyler yetiştirmek değer aktarımı yoluyla aile, toplum ve okulun en önemli görevleri arasında yer almaktadır.⁶ Doğanay,⁷ bireyin toplumsallaşmasında önemli bir yer olan okullarda her an değerler eğitiminin yapıldığını ve bu eğitimin formal kanallarla gerçekleştirilmesinin çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı düzenlediği son okul müfredat ve programlarında değerler eğitimine geniş bir şekilde yer vermiş, kavram, beceri öğretimi kadar değerler eğitiminin önemli olduğuna vurgu yapıp belli başlı bazı değerleri ders kazanımlarıyla eşleştirmiştir. Bu değerlerden en önemlilerinden biriside “sorumluluk” değeridir.

1.2. Problem Durumu

Değer gelişimi okul, toplum ve benzer iştirakler tarafından ortaklaşa yapılan ve bireyin yaşamsal fonksiyonlarından biri olarak kullandığı bir sistemdir. Bu değerler başlığı altında yer alanlardan biriside sorumluluk değeridir. Sorumluluk birçok alt boyut barındırdığı gibi başlı başına ele alınabilecek bir forma sahiptir. Sorumluluk değerinin ele alınış biçimiyle ve sorumluk değerine yüklenen anlamla ilgili literatürde birbirinden farklılık taşıyan görüşler bulunmaktadır. Başaran⁸ bir değer olarak sorumluluğu şu şekilde ifade etmiştir:

“Sorumluluk duygusu, ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını verme ile ilgili bir duygudur. Bu duygu bireyde toplumsal çevrenin gerçekleri ile ideal kurallar dediğimiz us (akıl) arasındaki karşılıklı ilişkinin sonucunda oluşur.”

Altınköprü⁹ ye göre sorumluluk; bireyin çocukluk dönemiyle başlar, ilk yaşam tecrübeleri, sosyal izlenimleriyle gelişir, sosyalleşmesi sürecinde gerçekleştirdiği paylaşımlar, tavizler neticesinde son halini alır. Aynı şekilde Yavuzer¹⁰ sorumluluk değerinin bireyin erken çocukluk döneminde başladığını, yaşam tecrübeleri, cinsiyeti, yaşı ve gelişim düzeyi nispetinde üstüne düşen görevleri yerine getirmesi olarak açıklamıştır. Cüceloğlu¹¹ sorumluluk değerini hesap verebilirlik olarak ele almış ve kişinin kendi sınırları

⁶ Dilmaç, B. (2002). İnsanca değerler eğitimi. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara

⁷ Doğanay, A. (2009). Değerler eğitimi. Cemil Öztürk (Ed.) Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi içinde (s. 225- 256). Ankara: Pegem Akademi

⁸ Başaran, İ. E. (1974). Eğitim psikolojisi (3. Baskı).Ankara: Yargıçoğlu.

⁹ Altınköprü, T. (2004). Çocuğun başarısı nasıl sağlanır, İstanbul: Hayat

¹⁰ Yavuzer, H. (2000) Çocuk eğitimi el kitabı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

¹¹ Cüceloğlu, D. (1996) İçimizdeki çocuk, İstanbul: Remzi Kitabevi

içerisinde deneyimlediği şeylerin sonuçlarını omuzlayabilmesi olarak görmüştür. Sezer ve Çoban¹² ise sorumluluk değerinin, bireylerin çocukluğunda ebeveynlerinden, okulundan, yaşıt arkadaşlarından ve toplumunun diğer bireylerinden öğrenildiğini ifade etmiştir. Sorumluluk değeri bu özellikleri ile ele alındığında bireyin çocukluktan yetişkinlik dönemine yaşamın tüm evrelerinde yaptıkları her işte başarılı olmalarına destek veren yaşam becerisi durumundadır ve bir eğitim meselesidir.¹³

Sorumluluk değeri farklı kuramcılar ve araştırmacılar tarafından alt kategorik ayrımlara tabi tutulmuştur. Bowen¹⁴'a göre sorumluluk beş alt kategoriden oluşmakta olup bu sınıflar arası kavramsal ayırım nettir. Ona göre sorumluluk “*hiyerarşik sorumluluk*,” “*kişisel sorumluluk*,” “*sosyal sorumluluk*,” “*profesyonel sorumluluk*” ve “*vatandaşlık sorumluluğu*” alt türlerinden oluşmaktadır. Gündüz¹⁵'e göre sorumluluk dört tür olup bunlar “ulusal sorumluluk,” “kişisel sorumluluk,” “ortak sorumluluk” ve “sosyal sorumluluk” sınıflarından oluşmaktadır. Sorumluluk üzerine bir başka sınıflandırma yapan Şahan¹⁶ ise sorumluluk değerini daha spesifik olarak ele almış, kategorik ayırım kriterlerini bağımsızlaştırmış ve yedi farklı sorumluluk sınıfı olduğunu iddia etmiştir. Bu sorumluluk türleri ise “*kamusal sorumluluk*,” “*toplumsal sorumluluk*,” “*akademik sorumluluk*,” “*dini sorumluluk*,” “*sağlığa karşı sorumluluk*,” “*çevreye karşı sorumluluk*” ve “*aileye karşı sorumluluk*” başlıklarından oluşmuştur. Araştırmamızın bulguları oluştururken Şahan'ın sorumluluk sınıflandırması dikkate alınmış, sorumluluk değerine ilişkin ifadeler bu başlıklar altında değerlendirilmiştir

Yukarıda da görüldüğü üzere bu derecede önemli ve farklı tanımlara sahip sorumluluk değerinin farklı alan araştırmacıları tarafından ele alınması zaruret arz etmektedir. Araştırmacı bir devlet okulunda görev yapan öğretmen rolüne sahip olduğundan sorumluluk değerinin okul çatısı altında hedef örnekleme ne derece gözlemlendiğini, hangi alt boyutlarında gelişim sorunu olduğunu ve bunun öğrencilerde kazandırılması için ne gibi çalışmaların yapılabileceğini sorun olarak ele almış ve çalışmasını bu minvalde

¹² Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 22-39.

¹³ Yontar, A. Yurtal, F. (2009). Sorumluluk kazandırmada öğretmenler tarafından kullanılan yaptırımların incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 34 (153).

¹⁴ Bowen, M. (1978). Family therapy in clinical practice. New York: J. A

¹⁵ Gündüz, M. (2014). İlköğretim 3. sınıf hayat bilgisi dersinde sorumluluk değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretiminin akademik başarı ve tutuma etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

¹⁶ Şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. sınıf ders programlarındaki sorumluluk eğitimine dönük kazanımların gerçekleştirme düzeyleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ahi Evran Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

kurgulamıştır.

1.3. Araştırmanın Problem Cümlesi

Yukarıda sorumluluk değerine ilişkin açıklananlardan hareketle bu araştırmanın problem cümlesi ortaokul öğrencilerinin sorumluluk algı ve tutumları nasıldır? Sorusundan oluşmuştur. Ana probleme bağlı olarak aşağıda yer alan alt problemlere yanıt aranmıştır. .

1.4. Araştırmanın Alt Problemleri

Yukarıda yer alan ana probleme bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ortaokul öğrencilerinde sorumluluk değeri hangi alt kategori başlıklarında toplanmıştır?
2. Sorumluluk değerinin eksikliği tespit edilen alanlarda ne tip uygulamalar yapılmalıdır?
3. Bu uygulamaların sorumluluk değerinin gelişimine katkısı nasıldır?

1.5. Araştırmanın Amacı

Sorumluluk değeri okullarda kazandırılması hedeflenen en önemli değerlerin başında gelmektedir. 2018 müfredatlarına göre değer temalarının başında sorumluluk değeri yer almıştır. Eğitimin her kademesinde bu değerini gelişimi için uygulanan birçok etkinlik olmasına rağmen sorumluluk değerinin öğrencilerde ediniminde problemler olduğu akademik çalışmalarca ortaya konmuştur. Bu noktadan hareketle araştırmamızın amacı ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerini algılayış biçimlerini ortaya koymak, sorumluluk değerinin ve gelişiminde sorun olduğu görülen dini sorumluluk alt kategorisinin çeşitli uygulamalarla ortaokul öğrencilerinde gelişimini sağlamaktır.

1.6. Araştırmanın Önemi

Değer gelişimi erken yaşlarda bireyde gözlemlenmesi gereken ve çeşitli pratiklerle bireye kazandırılması hedeflenen bir durumdur. Değer gelişimi sosyal bir varlık olan bireyde okul, aile, sosyal çevre ve medya gibi argümanlar kullanılarak sağlanabilir. Elbette birey için en önemli değer gelişim argümanı aile olsa da bu argümanlar içerisinde okulun ayrı ve özel bir yeri bulunmaktadır. Çünkü okullar formal eğitimin verildiği kurumlar olup bu elle verilebilecek değer eğitiminin sistematiği bulunmakta, hizmet ettiği amaçlar kazanım ve müfredatlar ile ortaya konmaktadır.

Okullarda kazandırılması gereken birçok değer mevcuttur. Bu değerler spesifik

anlamda belirli derslerde doğrudan belirli derslerle dolaylı olarak veya gizil amaçlı işlemlenebilmektedir. Bu değerlerden en önemlisi ise hiç kuşkusuz sorumluluk değeridir. Çünkü sorumluluk değeri gelişmiş bireyler yetiştirmek toplumsal fayda anlamında birçok getiri sağlamaktadır. Toplumsal katmanın tüm kesimlerinin nihai hedeflerinden birisi bu değer altında toplanmaktadır. Zira işverenler iş görenlerinin sorumlu kimseler olmasını beklemektedir. Öğretmenler öğrencilerinde ders, ödev vb. sorumlulukları gözlemlemek istemektedir. Ailede eşler, ebeveynler karşılıklı sorumluluk akitleri yapmaktadır. O halde toplumsal anlamda önemli bir değer olan sorumluluğun bireyde erken yaşta ve istendik biçimde gelişimi için okullar önemli kurumlardır. Okullarda yer alan öğrencilerde bu değer gelişiminin ortaya konması ve bu değer gelişimi için yeni uygulama ve çalışmaların yapılması da son derece önemlidir.

1.7.Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma okullarda değerler eğitimi paralelinde işlenen sorumluluk değerinin ortaokul öğrencilerinde ne düzeyde geliştiğini ortaya koymayı hedeflemekte olup sorumluluk değerinin araştırılması ve geliştirilmesi için uygulanacak içerik çalışmaları ile sınırlıdır. Bu bağlamda araştırmamız aşağıda yer alan sınırlılıkları içermektedir.

- Araştırmada bir devlet ortaokulunda eğitim gören öğrenciler yer almıştır.
- Bu araştırma nitel araştırma deseninde gerçekleştirilmiştir.
- Araştırmanın ön durum tespiti ve son durum tespiti için zihin haritası formu kullanılmıştır.
- Araştırmanın verileri 2023-2024 eğitim öğretim yılında elde edilmiştir.

1.6. İlgili Literatürler

Değerler eğitimi kapsamında yapılmış çalışma alanda çok fazla olsa da araştırmamıza içerik yönünden benzeyen çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Özellikle değer analiz çalışmaları sorumluluk değeri özelinde yer alsa da araştırmamızda olduğu gibi değer geliştirmeye yönelik model ve uygulama içeren çalışma yok denecek kadar azdır.

Sorumluluk değerine ilişkin literatürde yer alan araştırmaların ilkökul ve ortaokul düzeyinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çalışmaların bir kısmı sorumluluk değeri kazanımı üzerine olan çalışmalardır.¹⁷¹⁸¹⁹²⁰ Diğer kısmı ise sorumluluk eğitimi ile ilgili model oluşturma amacı taşıyan çalışmalardır.²¹

Sezer ve Çoban (2016) tarafından yapılan ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin algıları başlıklı çalışmada araştırmamızla paralellik gösteren noktalar olsa da bu çalışma ortaokul öğrencilerinin sadece sorumluluk değer algılarını incelemiş, sorumluluk değeri gelişimine yönelik uygulamalar ortaya koymamıştır.

Sezer ve Çoban²² yaptıkları 417 ortaokul öğrencisi ile yaptıkları araştırmalarında Şahan²³ ile paralele olarak aileye karşı sorumluluk, kişisel akademik sorumluluk, kişisel sağlıklı olma sorumluluğu, kişiler arası ilişkilerde sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk, dini sorumluluk ve kamusal sorumluluk olmak üzere 7 farklı sorumluluk boyutu tespit etmiştir. Akademik sorumluluk, aileye karşı ve kişiler arası ilişkilerde sorumluluk kategorilerinde yeterli cevapların olduğu sonucuna ulaşırken kamusal sorumluluk ve dini sorumluluk boyutlarında yeterli ifadeye bulunulmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

İlgili literatürde araştırmamıza paralel başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun dışında çalışmamızın ortaokul öğrencilerini hedef çalışma grubu olarak belirlemesi, sorumluluk algı ve tutumların gelişimi için uygulamalara yer vermesi araştırmamızı alanda

¹⁷ Şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. sınıf ders programlarındaki sorumluluk eğitime dönük kazanımların gerçekleşme düzeyleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ahi Evran Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

¹⁸ Şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. sınıf ders programlarındaki sorumluluk eğitime dönük kazanımların gerçekleşme düzeyleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ahi Evran Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

¹⁹ Aslan, R. (2007). Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değerler kazanma düzeyleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

²⁰ Yalçın, A. (2021). 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanan Sorumluluk Temelli Etkinliklerin Öğrencilere Sorumluluk Değerini Kazandırmadaki Etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

²¹ Dilmaç, B. (2002). İnsanca değerler eğitimi. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

²² Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 22-39.

²³ Şahin, D. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının toplumsal değer tercihleri: Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi örneği. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, (s. 545-548), Elazığ.

farklı kılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Sorumluluk Nedir?

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre sorumluluk, "bireyin kendi eylemlerini veya yetki alanına giren olayların sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyeti" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda, kişinin kendi davranışları ve yetki alanına giren olaylardan bahsedilmektedir. Yetki alanına giren olaylar, kişinin sadece kendi durumu değil, aynı zamanda çevresi ve ilişkileri ile de ilgilidir.

Doğan²⁴ sorumluluğu, "kişinin yüklendiği işten ötürü gerektiğinde hesaba çekilme durumu, mesuliyeti" olarak açıklar. Altinköprü²⁵, sorumluluğun çocuğun doğumundan itibaren başlayıp, onun ilk izlenimleriyle geliştiğini ve kişinin kendini başkalarıyla paylaşması, kendinden ödünler vermesi şeklinde belirlendiğini ifade eder.

Bolay²⁶, Felsefi Doktrinler ve Terimler sözlüğünde sorumluluğu ahlaki sorumluluk olarak ele alır. Ahlaki sorumluluk, Almanca'da "zaruhnungs fanihkeit", Fransızca'da "responsibilite morale", İngilizce'de "consciousness of responsibility" olarak kullanılmaktadır. Bolay, ahlaki sorumluluğu, bir kişinin kendi istediği ve yaptığı her şeyin sorumluluğunu taşıma gücü ve bilinci olarak tanımlar.

Yavuzer'e²⁷ göre sorumluluk, erken çocukluk döneminden itibaren çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine göre yükümlülüklerini yerine getirmesi olarak tanımlanmaktadır. Felsefe Sözlüğü'nde sorumluluğu, kişinin kendi eylemlerinin sorumluluğunu alabilmesi ve tüm eylemlerini tam bir bilinç ve özgürlükle yapabilmesi olarak tanımlar. Ahlaki sorumluluğun temel fikirleri, akıllı bir insanın yerine getirmesi gereken eylemleri olduğu, bu eylemleri yerine getirmemenin cezaya yol açabileceği ve bu eylemleri yerine getirmenin kişiyi ödüllendirebileceğidir.

Sorumluluk farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bazıları sorumluluğu bir duygu olarak ele alırken, diğerleri bir beceri olarak değerlendirir. Ayrıca, bazı kaynaklar sorumluluğu bireysel sorumluluk ve sosyal sorumluluk olarak ayırır.

²⁴ Doğan, M. (2001). *Büyük Türkçe Sözlüğü, 1. Baskı*, Vadi Yayınları

²⁵ Altinköprü, T. (2004). *Çocuğun başarısı nasıl sağlanır*, İstanbul: Hayat

²⁶ Bolay, H. S.(1996). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, (Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı)*, Akçağ Yayıncılık

²⁷ Yavuzer, H. (2000) *Çocuk eğitimi el kitabı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.ceviz

Cüceloğlu²⁸, sorumluluğu "kişinin sınırları içerisinde gördüğü olaylardan ve şeylerden hesap vermeye hazır olması" olarak tanımlar. Sınıf içi rehberlik uygulamalarında sorumluluk, başkalarının haklarına saygılı olmak ve kendi davranışlarının sonuçlarını yüklenmek olarak ifade edilmektedir.

Sorumluluk kavramı içinde bir insan, yaptığı veya yapmadığı şeylerden dolayı başkalarının veya şeylerin etkilendiğini fark edip, bu duyguların, düşüncelerin ve davranışların kendisine ait olduğunu kabul ederse, söz konusu duyguların, düşüncelerin ve davranışların sorumluluğunu almış olur. Başka bir kaynakta, "*insanın yapmakla yükümlü olduğu, yapılması mükafatı, terk edilmesi cezayı gerektiren söz ve davranış anlamına gelen ahlaki kavram*" olarak tanımlanmıştır.

2.2. Sorumluluk Eğitimi

Babadoğan'a²⁹ göre, günümüzde sorumlu davranışın geliştirilmesinde, geleneksel sınıf süreçlerinin yerine aktif öğrenmeye dayalı yapılandırmacı sınıf süreçleri öne çıkmaktadır. Yapılandırmacı öğrenme kuramı, öğrenme sürecinde öğretmen ve öğrenci rollerini değiştirerek öğrenciyi sürecin merkezine yerleştirmektedir. Öğrenciler, sınıfa kendi yaşantıları ve bilgileri tarafından şekillendirilmiş bilişsel yapılarla gelirler. Öğrenme, yeni bilginin öğrenenin amaçları ve önbilgileri ile bağlantılı olması gereken bir süreçtir ve öğretmen, bilgiyi aktaran değil, yapılandırmaya yardımcı olan bir rehber konumundadır.

Sorumluluk eğitimi, eğitim ve psikoloji ilkelerine dayalı bir sorun çözme sürecidir. Bu süreç, salt duygusal tepkilerle ve birtakım fizyolojik ihtiyaçlara bırakılabilecek rastlantısal bir özellik taşımaz. Tam aksine, planlı bir dizi oluşumun ürünüdür. Gerçekte, insanlar istemedikleri bir şeyi yapmazlar. Sevinci ya da kızgınlığı seçerler. Bu durumu bir araba gibi düşünelim; ön tekerlekler aracın yönünü belirler, ister önden, ister arkadan, ister dört tekerlekten çekişli olsun. Eylem ve düşünceler, insan davranışlarına yön veren önemli özelliklerdir. Duyguların ve fizyolojinin etkileri tartışılmaz. Ancak bunlar, arabanın arka tekerlekleri gibi yön verme işlevine sahip değildir. Bu bağlamda, sorumluluk eğitimi, örgütlü bir süreç olduğu kadar duygu, düşünce, eylem, fizyoloji arasında bir uyum ve disiplin sürecidir.³⁰

Sorumluluk bilincinin geliştirilmesi, eğitimin en büyük problemlerinden biridir.

²⁸ Cüceloğlu, D. (1996) *İçimizdeki çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

²⁹ Babadoğan, C. (2003). "Sorumlu Davranış Geliştirme Stratejileri Bağlamında Öğrenen Sınıf" *Milli Eğitim Dergisi*, 157.

³⁰ Babadoğan, C. (2003). "Sorumlu Davranış Geliştirme Stratejileri Bağlamında Öğrenen Sınıf" *Milli Eğitim Dergisi*, 157.

Çocuğun sorumluluk bilincine ulaşabilmesi için özgürlük ve otorite arasında denge kurabilmesi gerekmektedir. "*Özgürlüğü ve otoriteyi kabul etme durumu*" gibi çelişen kavramları aynı anda dengelemek, kişi için zorlu bir denge gerektirir. Sağlıklı bir yaşam sürmek için otoriteye ihtiyaç olduğu gibi, özgürlüğe de ihtiyaç vardır. Birini reddederek dengeli bir yaşam sürmek zordur. Sosyal varlık olmak, özgürlüklerimizin sınırlanmasına razı olmayı da içerir. Bu, yürümeyi öğrenen bir çocuğun, hem elimizi bırakıp yürümek istemesi hem de dönüp arkasına bakarak orada olup olmadığını kontrol etmesi gibi bir durumdur.³¹

2.3. Sorumluluk Eğitiminde Okul

Okul, aileden sonra en önemli eğitim kurumudur, ancak Akyüz³²e göre, "okul, aile gibi tabii bir kuruluş olmaktan ziyade belirli amaçlar gerçekleştirmek üzere meydana getirilmiş sosyal bir teşekküldür." Çocuk, birçok rolleri ve alışkanlıkları ailede kazanmasına rağmen, gelişiminin tamamını bu çevrede tamamlayamaz. Çünkü çocuk, aile çevresinden sonra çeşitli çevrelere, okul, oyun, meslek gibi ortamlara girecek ve bundan sonraki gelişimini bu çevrelerde sürdürecektir. Okul öncesi bir eğitim kurumu olan ailenin görevi, çocuğu okula hazırlamaktır. Çocuğun bedensel, zihinsel ve duygusal bakımdan belirli bir olgunluğa erişmesi ailede gerçekleşir. Okul ise öğretim faaliyetleri içinde yer alan karakter formasyonu ve vatandaşlık eğitimi ile aile eğitiminin bir tamamlayıcısı ve devamı durumundadır. Ayrıca, okul, aileden gelen çeşitli eksiklikleri düzeltme sorumluluğunu da taşır. Bu nedenle okul ve öğretmenin sorumlulukları büyüktür.

Öğretmenler, öğrencilerine felsefi bir anlayışla toplumu, toplumda meydana gelen değişim ve gelişmeleri, en önemlisi de kendisini değerlendirebilme özelliğini kazandırmalıdır. Bu anlayışı öğrencisine kazandırabilen öğretmen, öğrencinin evren içindeki yerini belirleme gibi anlamlı bir sonuca ulaşmasını sağlar. Bu sayede öğrenci, kendisini bildiği ölçüde sorumluluğunu kavrar, hayatı anlamlandırır ve ona yön vermeye çalışır.³³ Öğretmenler, mümkün olduğu kadar öğrencileri kaynaştırıcı tedbirler almalıdırlar. Onları bireysel çalışmalar yerine, kolektif çalışmalara ve işbirliğine yönlendirmelidirler. Ortaklaşa ders çalıştırmak, konu anlatmak, ödev yaptırmak veya çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlere yönlendirmek gibi tedbirler, öğrencilerin kaynaşmalarına ve sorumluluk duygularının gelişimine yardımcı olur.

Eğitim ve öğretim sistemimizin müfredatı, öğrencilere sorumluluk kazandıracak,

³¹ Karaköse, R. (2010). *Ailede Sorumluluk Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul

³² Akyüz, H. (1991). *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: MEB Yayınları

³³ Tozlu, N. (1991). "*Ekonomik Gelişme, Sorumluluk ve Eğitim*", Türk Dünyası Araştırmaları

yaratıcı düşünebilecekleri ve öğrendiklerini uygulayabilecekleri nitelikte olmalıdır. Sorumlu yetişkinler olarak öğretmenler, çocukların sorumluluk sahibi davranmaları için değerleri, davranışları ve tavırlarıyla model olmalıdır. Sorumluluk ve yetki sahibi öğretmenler, çocuk gelişiminin ilkelerini bilir ve uygular. Öğrencilere sorumluluk vermek adına çeşitli faaliyetler düzenlenmelidir.

Okul idaresi ve öğretmenler, öğrencilere güven duydukları takdirde, öğrenciler tüm sorumlulukları üzerine alır ve görevlerini başarıyla yerine getirirler. Öğrenciler, kendi güven ve rahatlıklarının sadece öğretmenlerinin değil, aynı zamanda kendi ellerinde de olduğunu anladıkları zaman, hem kendilerinin hem de arkadaşlarının davranışlarına karşı itinalı bir tavır sergilerler. Örneğin, olumsuz tavır ve davranışlarıyla dikkat çeken öğrencilere sınıf başkanlığı veya sınıfın temizlik, düzen ve tertibini sağlamak gibi sorumluluklar vermek, hem onlara güvenildiği izlenimi uyandırır hem de sorumluluk duygularını geliştirmelerine yardımcı olur. Bu tür önlemler, öğrencilerin gururunu okşar ve hoşlarına gider. Böylece derste veya ders dışındaki anormal davranışlarda düzelmeler gözlemlenir.

2.4. Sorumluluk Sahibi Çocuk

Sorumluluk sahibi bir birey kendi değerlerinin farkındadır ve gelişmiş bir benlik duygusuna sahiptir. Duygu, düşünce ve davranışlarından sadece kendisini sorumlu tutar; yaşamdaki beklentilerini verdikleri ile dengeler ve hak etmediklerini talep etmez. Çalışkan birey sadece kendi sorumluluklarını yerine getirmekle kalmaz, gelecekteki niteliklerini de düşünür ve bu açıdan kendini bir yük olarak hisseder. Dolayısıyla bu tür bireylerin çoğunlukta olduğu toplumlarda gelişim plansız ve düşünsel temelden yoksun değil, düzenli, bilinçli ve kontrollü bir şekilde gerçekleşir.

Bilgiç³⁴, sorumlu çocukları; sorumluluklarını yerine getiren, hatalarını kabul eden, hak etmediklerini istemeyen, başkalarının haklarına ve duygularına saygı gösteren, sağlıklı davranan, mutlu, uyumlu, sağlıklı, çalışkan ve başarılı çocuklar olarak tanımlıyor. Sorumsuz çocuklar ise sorumluluklarının farkında olmayan, bunları yerine getirmekte isteksiz, işlerini başkalarının yapmasını bekleyen, sürekli başkalarına yük olan ve hataları için hep başkalarını suçlayan çocuklardır. Bu çocuklar kendi duygu ve düşüncelerinin arkasında durmayan, başkalarının haklarına saygı göstermeyen, başkalarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyen ve kendi yükümlülüklerini yerine getirmeyen uyumsuz, tembel ve bencil kişiler olabilirler.

³⁴ Bilgiç, N.(2003). *Sorumluluk Eğitimi*, Mamak Rehberlik Araştırma Merkezi, Ankara

Sorumluluk, erken çocukluk dönemlerinden itibaren çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun görevler vermekle başlar. İki buçuk yaşından itibaren çocuğa kendi çorbasını içmesine fırsat vermek, oyuncaklarını toplamasını beklemek, kendi odasında kendi yatağında yatmasına ortam hazırlamak, yaşına ve cinsiyetine uygun olarak sofraya hazırlığı veya araba temizliği gibi konularda ondan yardım beklemek, çocuğu cesaretlendirici ve destekleyici bir ortam oluşturur. Bu tür bir ortam, çocuğun kendi ihtiyaçlarını karşılamasına ve kendi kendine yetmesine fırsat tanır, böylece kendi güvenini artırır.³⁵

2.4. Sorumluluk Gelişimi

Sorumluluk duygusu, öğrenilebilen bir beceridir. Çocuklara, yaşlarına ve yeteneklerine uygun sorumluluklar verilerek, yaptıklarının sonuçlarını görmeleri sağlanarak bu duygu geliştirilebilir.³⁶

Sorumluluğun gelişmesi için bireyin sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekmektedir. Eğer kişi, kendi düşüncelerini ifade etme ve bu seçimlerin sonuçlarına karşı sorumluluk alma fırsatı bulamazsa, sorumluluk duygusu gelişemez. Ailelerin çocuklarına kendi düşüncelerini ifade etme ve uygulama olanağı sağlamaması durumunda, çocuklar olgunlaşmada zorlanabilirler.³⁷

Başkalarına yardım etme ve sorumluluk alma duyguları birbirini destekleyen duygulardır. Sorumluluğun gelişimini sağlamanın en etkili yollarından biri, çocuklara başkalarına yardım etme fırsatları tanımaktır. Doğuştan gelen yardım etme güdüsü, anne-baba tarafından uygun şekilde desteklenmezse zamanla azalabilir. Çocuğun yaptığı yardımlara odaklanmanın yanı sıra, geniş bir perspektifle bakarak onun katkılarını da görmeye çalışmak önemlidir. Yapılan yardımın önemini çocukla paylaşmak, onu teşvik edebilir. Ayrıca, çocuğun başkaları tarafından övgü alması, onu daha fazla yardıma teşvik edebilir.³⁸

Ebeveynler, çocukları için güvenli bir ortam oluşturmaya çalışırken, çocuklarının olumsuz davranışlarının sonuçlarını görmelerine izin vermemektedirler. Bu durum,

³⁵ Yavuzer, H. (2000) *Çocuk eğitimi el kitabı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

³⁶ MEB. (2006). *Okulöncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin)*, Ankara.

³⁷ Cüceloğlu, D. (1996) *İçimizdeki çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

³⁸ Sürücü, Ö.(2007). "*Çocuklarda Otokontrol ve Sorumluluk Bilinci*", Çoluk Çocuk Dergisi Aylık Anne Baba ve Eğitimci Dergisi, Nisan (69), s. 16-17

çocukların yaptıkları işlerin sorumluluğunu almalarını zorlaştırabilir. Çocuklar, yaptıkları işlerin sonuçlarını görmeme durumunda, sorumluluk almayı öğrenemezler.³⁹ Küçükken çocuklar, ebeveynlerinin verdiği işleri sorgulamazlar ve gereklilik ya da gereksizlik arasında ayırım yapamazlar. Ancak zamanla, kendilerinden beklenen işlerin birçoğu gereksiz gelmeye başlar. Ebeveynler çocuklarına sorumsuz olmakla suçlarken, çocuklar bu düşünceye katılmazlar.⁴⁰

³⁹ Özen, Y.(2001). Sorumluluk Eğitimi, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara

⁴⁰ Sürücü, Ö.(2007). “Çocuklarda Otokontrol ve Sorumluluk Bilinci”, Çoluk Çocuk Dergisi Aylık Anne Baba ve Eğitimci Dergisi, Nisan (69), s. 16-17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, var olan bir durumun geçmişte veya günümüzde olduğu gibi açıklanıp ortaya konmasına dayanan bir yaklaşım olup araştırma konusu kapsamında olay, olgu veya bireyleri kendine has koşulları içerisinde var olduğu haliyle açıklamaya çalışıp olay, olgu veya bireyi değiştirme, etkileme çabası içerisine girmez.⁴¹

Bu araştırma üç aşamadan oluşmuştur. Birinci aşama araştırmanın katılımcı grubunu oluşturan ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin algı ve tutumlarını ortaya koymayı hedeflemiştir. İkinci aşama araştırmanın katılımcısı olan öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin eksik yanlarını geliştirmeyi hedefleyen uygulamalardan oluşmuştur. Üçüncü aşama ise uygulamalar sonrası araştırmanın katılımcısı olan öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin algı ve tutumlarının gelişimini son test olarak ortaya koymayı hedeflemiştir.

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın hedef evreni ortaokul öğrencileri olup evrenin tamamına ulaşma olanağı olmadığından araştırmacıların yakın çevrelerinde öğrenim gören üstün yetenekli bireylerle araştırmanın gerçekleştirilmesi planlanmış, bu maksatla kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemine dayalı örneklem seçimine gidilmiştir. Sevindik Şehit Hasan Eser Ortaokulunda öğrenim görmekte olan 15 katılımcı bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıda yer alan Tablo 3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 3. 1 Çalışma grubunun demografik bilgileri.

Sınıf	Erkek	Kız	Toplam
7.Sınıf	8	7	15
Toplam	8	7	15

⁴¹ Karasar, N.(2007). Nitel araştırma yöntemi. 17. Baskı. Nobel yayın dağıtım: Ankara.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri ön test ve son test olarak iki defa toplanmıştır. Araştırmanın verilerini toplamak için zihin haritası formu kullanılmıştır. Çalışma grubuna ön test amacıyla veri toplanırken zihin haritalarının ne olduğu anlatılmış, örnek bir zihin haritası uygulaması gerçekleştirilmiştir. Sonrasında “*Sorumluluk*” değerine ilişkin zihin haritası formu çalışmanın katılımcılarına uygulanmıştır. Araştırma kapsamında sorumluluk değeri kategorilerinde katılımcıların eksiklerinin belirlendiği kategorilerle ilgili uygulama etkinlikleri yapılmış, bu etkinlikler sonrası son test olarak sorumluluk zihin haritası katılımcılara tekrar uygulanmıştır.

3.4 Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin algılarını ve tutumlarını ortaya koymak, sorumluluk değerine ilişkin eksik kalan yanlarını araştırmacı tarafından geliştirilen uygulamalarla gidermek, uygulama sonrasında sorumluluk değerine ilişkin algı tutumlarındaki değişimi ortaya çıkarmaktır. Bu amaç kapsamında bu araştırmanın verileri iki aşamalı toplanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde çalışmanın katılımcılarının sorumluluk değerine ilişkin algı ve tutumları “*Sorumluluk*” zihin haritası formu ile belirlenmiş, eksik olduğu düşünülen sorumluluk başlıklarında çeşitli uygulamalar yapılmış, bu uygulamalar sonrası sorumluluk algı ve tutumlarındaki ilerleme tekrar uygulanan “*Sorumluluk*” zihin haritası formu ile ortaya konulmuştur. Araştırmanın uygulanması için yetkili mercilerden gerekli izinler alınmış, okul idaresine araştırmanın amacı açıklanmış, gönüllülük beyanı olan öğrenciler ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın toplanan verileri tümevarım tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Tümevarıma dayalı veri analizi tekniği, araştırmaya ilişkin verileri işleme, tanımlama, kodlama ve sınıflama süreçlerinden oluşmaktadır.⁴² Bu analizde hedeflenen, ulaşılan tüm verileri kapsamına alarak açıklayacak kavramlara, bu kavramlarla ilişkili alt boyut kategorilerine ulaşmaktır.⁴³ Araştırmanın devamında tümevarım analizi tekniği ile bulgulara dönüştürülen veriler yorumlanıp açıklanmıştır.

⁴² Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (Çev. M, Bütün.- S. B, Demir), PegemA Akademi: Ankara.

⁴³ Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (13. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. İlişkin Ön Durum Tespiti

Araştırmanın katılımcısı olan ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değerine ilişkin ön durum algı ve tutumlarını belirlemek amacıyla “sorumluluk zihin haritası” formu uygulanmış, gelen cevaplar kategorik olarak değerlendirilip aşağıda yer alan Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4. 1 Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değer Algılarına İlişkin Ön Durum Tespiti

Sorumluluk Kategorisi	Frekans (F)
Akademik Sorumluluk	148
Aileye Karşı Sorumluluk	98
Kamusal Sorumluluk	82
Sosyal Sorumluluk	77
Dine Karşı Sorumluluk	54
Sağlığa Karşı Sorumluluk	38
Çevreye Karşı Sorumluluk	13

Tablo-3 incelendiğinde araştırmanın katılımcılarının sorumluluk zihin haritası formunda en fazla akademik sorumluluk (F=148), aileye karşı sorumluluk (F=98) ve kamusal sorumluluk (F= 82) kategorilerinde ifade bıraktıkları, en az ise çevreye karşı sorumluluk (F=13), sağlığa karşı sorumluluk (F=48) ve dine karşı sorumluluk (F=54) kategorilerinde ifade bıraktıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu durum değerlendirildiğinde araştırmanın katılımcısı olan öğrencilerin çevreye karşı sorumluluk, sağlığa karşı sorumluluk ve dine karşı sorumluluk değer algı ve tutumlarının gelişmediği söylenebilir. Araştırmamızın konusu itibari ile sorumluk ve dine karşı sorumluluk alt kategorisinde değerinin gelişmesi amacıyla uygulama yapılmasına karar verilmiştir.

4.2. Sorumluluk Değerini Geliştirmeye Yönelik Uygulama ve Etkinlikler

Ortaokul öğrencilerinin ön algı tutumlarının zayıf olduğu kategorilerde sorumluluk değerini geliştirmeye yönelik uygulama ve etkinlikler yapılmasına karar verilmiştir. Bu

amaçla sorumluluk değerinin gelişmesi maksadıyla Tablo 4.2’de gösterilen uygulama ve etkinlikler yapılmıştır.

Tablo 4. 2 Sorumluluk Etkinlikleri

1.2. ve	Kazanım	Etkinlikler	Değerlendirmeler
3. HAFTA (Çevreye Karşı Sorumluluk)	1.Dini sorumluluk bilincini geliştirir.	1. Hadis ağacı etkinliği. 2. Okulda fide ve bitki yetiştirip bakımlarıyla ilgilenme etkinliği	1. Bu etkinlikler sırasında araştırmacı tarafından saha notları tutulmuş, katılımcıların etkinlikler sırasında tutum ve davranışları katılımlı gözlem ile izlenmiştir.
	2.		
	4. Saha notları.		

Tablo4.2’de sorumluluk değerinin ve dine karşı sorumluluk değerinin geliştirilmesine ilişkin etkinlikler planlanmıştır. Etkinliklerin uygulanması için okul idaresinden izin alınmış, ders ve kazanımların aksatılmamasına dikkat edilerek uygun bir tarih seçilmiştir. Hadis ağacı için 31.10.2023 tarihi uygulama günü olarak belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcılarından fidan getirmeleri istenmiş, her fidana ağacın bakımını yaptıkları günlerde bir hadisi etiket olarak yapıştırmaları istenmiştir. 15 katılımcıdan 5’inin farklı türde fidanlar getirdiği, araştırmacı tarafından da çeşitli türde fidan tedariki (3 adet) yapıldığı görülmüştür. Etkinliğe 15 katılımcıdan 14’ünün katılım sağladığı anlaşılmıştır. Etkinlik öncesi araştırmacı tarafından ağaç dikiminin önemine, hadisi şeriflerin dini sorumlulukları hatırlamamızdaki önemine dair kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Etkinlik planlanan günde harici herhangi bir problem olmadan tamamlanmıştır. Etkinlik sırasında araştırmacı gözlem yapıp saha notu tutmuştur. Araştırmacının saha notlarından bazıları şu şekildedir:

Araştırmacı: *“Katılımcı öğrencilere fidan getirme sorumluluğu verildi. Ancak birçoğu fidan getirmedi. Katılımcıların tamamının etkinliğe katılmasını istememize rağmen katılmayanlar oldu. Bu durum bu katılımcıların sorumluluk değerlerinin yeterince gelişmediğinin bir başka işareti olabilir...” ...” ...İş bölümü ve görev dağılımı yaptım. Bazı arkadaşlara araç- gereçlerin sorumluluğunu verdim. Ancak bu arkadaşlar etkinlik sonrası araç- gereçleri bırakmaları gereken yerlere bırakmadılar. Bu durumda sorumluluk değerinin gelişiminde bir gösterge olabilir...” ...“ ... Fidan dikme etkinliği fidanların dikilmesi ile bitip tamamlanan bir etkinlik olmamalı. Bu fidanlarının gelişimini*

katılımcıların ne sıklıkla takip ettiğini de gözlemlenmeli.. O zaman bu etkinliğin ne derece işe yaradığı ortaya çıkabilir...”

Etkinlik için verilen sorumlulukları yerine getirmek, etkinliğe katılım sağlamak, etkinlik esnasında kullanılan araç-gereçlerin sorumluluğunu üstlenmek durumları katılımcıların sahip oldukları sorumluluk algı ve tutumları ile ilgili bilgi vermektedir. Araştırmacı e dikilen fidanlara katılımcıların bakım yapıp yapmamasının gözlemlenmesine karar verilmiştir. Bu gözlem hadis ağacı dikimi etkinliği sonrasında 3 hafta boyunca devam etmiştir. Bu süre boyunca hadisleri ağaçlara asmaları istenmiştir. Gözlemler araştırmacının saha notlarına aktarılmıştır. Buna göre gözlem notları aşağıda yer alan Tablo 4.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4. 3 Etkinlikte Yer Alan Katılımcıların Dikilen Fidanlarla İlgilenip İlgilenmediklerine İlişkin Gözlemler

Hafta	Gözlem Notu
1.Hafta	<i>Okul bahçesi her teneffüste izlendi. Fidan dikimi etkinliği gerçekleştirilen alana gelen herkes notlara geçirildi. Buna göre etkinliğe katılan öğrencilerde ders öncesi ve gün boyu 5 teneffüs boyunca fidanların yanına gelip fidanların büyüyip büyümediğini inceleyen 3 öğrenci tespit edildi. Öğrenciler fidanlardaki gelişimi izleyip gittiler.</i>
2. Hafta	<i>Hava koşulları öğrencilerin bahçeye çıkması için müsaitti. Öğrenciler ilk teneffüste fidanların gelişimini inceledi. Okulun yardımcı hizmetlisi ile konulup 3 öğrenci kendi diktikleri fidanları suladı.</i>
3.Hafta	<i>Fidan etkinliğine katılan öğrencilerin dikimini yaptıkları fidanlarla ilgilendikleri, hadisleri kendi diktikleri fidanlara astıkları görüldü. Ancak fidanlara ilginin azaldığı saptandı.</i>

Tablo 4.3 incelendiğinde etkinlikte yer alan katılımcıların sorumluluk ve dine karşı sorumluluk algılarının fidan dikim etkinliği ile yeterince gelişmediği, dikilen fidanların bakım ve gelişimi ile ilgili yeterince sorumluluk üstlenmedikleri görülmüştür. Katılımcı grupta sorumluluk ve dine karşı sorumluluk değerinin gelişmesi için farklı etkinliklerin uygulanmasına karar verilmiştir.

Sorumluluk değerinin katılımcılarda gözlemlenebilmesi için katılımcı grup ile fide ve saksı bitkisi yetiştirip bu ürünlerin sorumluluklarını taşıyacakları görevler vermeye karar verilmiştir. Aynı zamanda bu bitkilerin gelişimine paralel dallarına hadisler asılması, hadis bitkisi adı verilen bu uygulama kapsamında saksı, viyo, tohum, çeşitli bitki yetiştirmede kullanılacak ekipmanlar tedarik edilmiştir. 07/11/2023 tarihi itibari ile fen bilimleri laboratuvarında araştırmanın katılımcısı olan 15 öğrenciden 12'sinin katılımı ile tohum ekimi ve fide dikimi yapılmıştır. Etkinliğe ilişkin görsellere aşağıda yer alan Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1 Tohum ekimi.

Yukarıda yer alan şekil-1'de katılımcı grubun çeşitli bitki tohumlarını araştırmacının yönlendirmesi ile viyollere ve saksılara ekimi görülmektedir. Tohum ve fide ekim dikim aşamasından sonra katılımcılar gruplandırılarak fide ve tohumların bakımı ile görevlendirilmiştir. Haftalık olarak gelişimleri izlemek, bitkilerin sulama ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak sorumluluğu katılımcılara verilmiştir. Aşağıda yer alan şekil-2'de bu çalışmalar yer almaktadır.

Şekil 2 Fide bakımı

Araştırmanın katılımcısı olan grup ve grubun faaliyetleri araştırmacı tarafından gözlemlenerek saha notları oluşturulmuş, katılımcı faaliyetleri ile katılımcıların sorumluluğundaki bitkilerin gelişimi gözlemlenmiştir. Araştırmacılar tarafından 1. Haftaya ilişkin gözlem notları aşağıda yer alan Tablo 4.4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. 4 Fide Yetiştirme Etkinliğine İlişkin 1.Hafta Gözlemleri

Hafta	Gözlem Notu
Araştırmacı Notları-1	Fide ekimi sonrası öğrencinin tamamı ekim yaptıkları ürünlerle ilgilendiler. Sulamalarını yapıp kontrollerini yaptılar.
Araştırmacı Notları-2	Katılımcı grub ürünleriyle yeterince ilgilenmediği gibi grup üyelerinin tamamı etkinliğe katılmadı
Araştırmacı Notları-3	Öğrencilerinin ürünlerle ilgilendiği, grup üyelerinin değişik zamanlarda ürünlerle ilgilenmek için geldikleri gözlemlendi.

Tablo-6’da etkinliğe ilişkin ilk hafta gözlem notlarına yer verilmiştir. Buna göre öğrenci gruplarının ürünlere ilişkin sorumlulukları büyük çoğunla üstlenmiş oldukları görülmüştür. Araştırmanın katılımcısı öğrencilerin araştırmanın ilk haftasının ortasında katılımlarının görece olarak az kaldığı söylenebilir. Ggrupta yer alan öğrencilerden bazılarının etkinliği yeterince ciddiye almadıkları da anlaşılmıştır. Bu durumda olan öğrencilerin sorumluluk üstlenmede motive etmek için ürün-sonuç ilişkisi kurmak faydalı olabilir.

İlk hafta ürün gelişimleri aşağıda yer alan Şekil- 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3 İlk hafta ürünleri.

Şekil-3'te görüldüğü üzere maydanoz, reyhan gibi hızlı filizlenen ürünlerin çimlendiği, süs bitkilerinin henüz çimlenmediği görülmüştür. Hızlı çimlenen ve gelişim gösteren ürünlerle ilgilenen öğrencilerin ürün sorumluluğu almada daha istekli oldukları, kısa sürede sonuç almanın katılımcıları motive ettiği görülmüştür. Bu durum sorumluluk değerinin kişide gelişimi için ürün sonuç odağına bağlı kısa görevlerin verilmesinin etkili olabileceğini gösteriyor olabilir.

Diğer bir taraftan ürün- sonuç durumunun sorumluluk bilincinde etkili olabileceği düşüncesinden hareketle öğrencileri proje sorumluluğuna motive etmek için yetiştirdikleri ürünleri sergileyebilecekleri bir stant hazırlama fikri ortaya atılmış, tüm öğrencilerin bu fikri istekle karşıladıkları görülmüştür. Bu yeni durumla beraber 2.Hafta etkinliklerine geçilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 4.4'te 2.Haftaya ait araştırmacıların gözlem notları yer almaktadır.

Tablo 4. 5 Fide yetiştirme etkinliğine ilişkin 2.hafta gözlemler

Hafta	Gözlem Notu
Araştırmacı Notları-1	<i>7.sınıf öğrencilerinin etkinliklere tam katılım sağladığı gözlemlendi. Ürünlerin çimlenmesinin katılımcıları ürün sorumluluğu almada motive ettiği görüldü.</i>
Araştırmacı Notları-2	<i>Araştırmanın katılımcı grubunda yer alan öğrencilerin geçen haftaya göre bu hafta katılımlarının ve isteklerinin arttığı görüldü.</i>
Araştırmacı Notları-3	<i>Ürünlerin çimlenmesi arttıkça katılımcı grubun tamamının etkinliklere katılımının ve ürün bakımının sorumluluğunu üstlenmeye motive oldukları görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.</i>

Tablo 4.5'de etkinliğe ilişkin ikinci hafta gözlem notlarına yer verilmiştir. İkinci hafta tüm öğrencilerin etkinliğe katılımının arttığı görülmüştür. Bir önceki hafta yeterli katılım sağlamayan öğrencilerinin de bu hafta etkinliklerde eksiksiz yer aldığı, ürünlerin sorumluluğunu üstlendiği, çimlenme görüldükçe motivasyonlarının pekiştiği görülmüştür.

Bu durumun nedeni ürünlerin sergilemesinin yapılabileceği ve ürünlerde gelişimin somut olarak gözlenmiş olması olabilir. Öğrencilerin sorumluluk üstlenmeye ilişkin motivasyonlarında somut hedeflerin belirlenmesi de etkili olmuş olabilir.

Katılımcı grubun sorumluluğunda ikinci haftaya ilişkin ürün gelişimleri aşağıda yer alan Şekil-4'te gösterilmiştir.

Şekil 4 İkinci hafta ürün gelişimleri.

Şekil-4 incelendiğinde katılımcı grubun sorumluluğundaki ürünlerin yüksek oranda filizlendikleri görülmektedir. Katılımcı grup talimatnameleri takip ederek ürünlerin yetiştirme sorumluluğunu üstlenmiş verilen görevde başarılı olmuştur. Bu haftaki çalışmalar sonrası süs bitkilerinin de filizlendiği gözlemlenmiştir.

Bitki filizlenme ve çimlenme aşamalarının tamamlanması sonrasında ürün bakımları üçüncü haftada aynı seyirde devam edilmesine karar verilmiş, ayrıca bir önceki hafta sergilenmeye konması planı uygulamaya sokulmuştur. Kurum giriş katına stant açılarak yetiştirilen ürünlerin burada sergilenmesine, bu ürünler üzerinden katkı sağlamak isteyen veli ve ziyaretçilere hediye edilmesine karar verilmiştir. Bu hafta için öğrenci grubuna stantta sergileyecekleri ürünleri süslemeleri, hadis bölümlerinin bitkilerine asarak sunum yapmaları sorumluluğu verilmiştir.

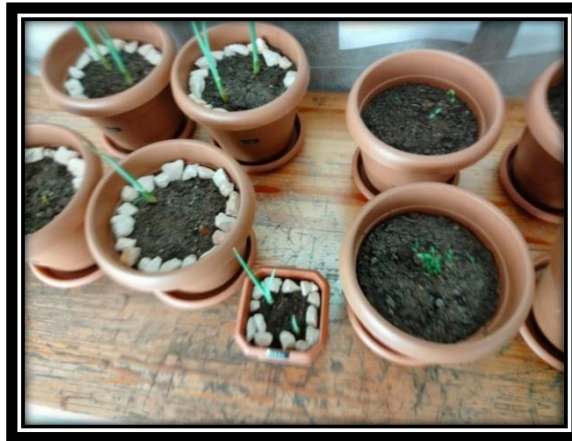
Üçüncü haftaya ilişkin araştırmacıların gözlem notları aşağıda yer alan Tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4. 6 Fide yetiştirme etkinliğine ilişkin 3.hafta gözlemler.

Hafta	Gözlem Notu
Araştırmacı Notları-1	<i>Öğrenciler tam ve eksiksiz etkinliklere katıldı. Standta sergilenecek ürünlere şık etiketler yapıştırılması ve ambalajlanması fikrinde bulundular. Süs bitkilerine uygun hadisler astularç. Ürün sorumluluklarına dair motivasyonları çok yüksek.</i>
Araştırmacı Notları-2	<i>Öğrenciler çiçek saksılarını doğal malzemelerle süslemeyi düşündü. Bahçeden taş toplayarak ürünleri süslediler. Ürün gelişimlerini gördükçe sevinçleri arttı.</i>
Araştırmacı Notları-3	<i>Öğrenciler etkinlikler dışında da atölyeye gelerek sorumluluklarındaki ürünlerle ilgilendiler.</i>

Tablo 4.6’da etkinliğe ilişkin üçüncü hafta gözlem notlarına yer verilmiştir. Buna göre üçüncü hafta ürünlerin filizlenmesi ve motivasyonlarını artırıcı hedeflerin belirgin bir şekilde konulması ise katılımcı grubun etkinliklerde daha aktif yer aldığı, ürünlerin gelişimi, sunumu ve satışı ile ilgili fikirler ürettikleri, verilen görevleri harfiyen yaptıkları görülmüştür. Bu durumun katılımcı grupta sorumluluk değerinin gelişmesi için yerinde ve faydalı olduğunu gösteriyor olabilir. Sorumluluğu üstlenilen ürünlerin somut sonuçlarının gözlemlenmesi, sorumluluğu üstlenilen ürünler bir değere dönüşmesi, sorumluluğu üstlenilen ürünlerin geleceğe dönük planlar içerisinde bir değer atfedilerek düşünülmesi çevreye karşı sorumluluk değerini olduğu kadar diğer alt değer kategorilerini de olumlu yönde geliştiriyor olabilir.

Katılımcı grubun sorumluluğunda üçüncü haftaya ilişkin ürün gelişimleri ve ürün sunumları aşağıda yer alan Şekil-5’te gösterilmiştir.

Şekil 5 Üçüncü hafta ürün gelişimleri.

Şekil-5 incelendiğinde üçüncü hafta ürün gelişimleri ve ürünlerin stantta sergilenişi görülmektedir. Araştırmanın katılımcılarının ürün talimatnamelerine göre ürünlerle ilgilenmeleri sonucu bitki gelişimleri yeterli düzeye ulaşmıştır. Ayrıca ürünleri satış standında sergilerken albeni katmak için isimlikler takma fikri, doğal taşlarla süsleme fikri hayata geçmiştir. Katılımcılara yüklenen sorumluluk ve görevler katılımcılar tarafından yüksek motivasyonda gerçekleştirildiği görülmektedir.

Araştırmanın etkinliklerle sorumluluk kazandırma bölümü altıncı haftada tamamlanmış olduğu düşünülmüştür. İlk üç haftada çevre etkinliği olarak fidan dikiminin sorumluluk bilincini yeterli geliştirmedeğinden hareketle bitki yetiştirme uygulaması denenmiştir. Bu etkinlik ile çevre güzelleştirmesine katkı sağlanmış, etkinlik sürecinde yeni fikirler ortaya konularak ürünler ekonomik katma değer yaratan bir hal almış aynı zamanda hadisler kullanılarak dini sorumluluk bilinci arttırılmıştır. Bu ekonomik katma değer çevre sorunlarının çözümünde, dini sorumlulukların farkında olunup ekolojik faaliyetlerin yürütülmesinde kullanımı proje sonrasında da devam edecektir.

Araştırmada uygulanan etkinliklerin öğrencilerin sorumluluk değerini ne düzeyde geliştirdiğini belirlemek için son test yapılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın katılımcı grubuna zihin haritası etkinliği son test olarak tekrar uygulanmış, uygulama sonrası ulaşılan bulgular aşağıda yer alan Tablo'4.7'de gösterilmiştir.

Tablo 4. 7 Sorumluluk değer algılarına ilişkin son durum tespiti.

Sorumluluk Kategorisi	Frekans (F)
Akademik Sorumluluk	172
Aileye Karşı Sorumluluk	113
Kamusal Sorumluluk	121
Sosyal Sorumluluk	149
Dine Karşı Sorumluluk	122
Sağlığa Karşı Sorumluluk	85
Çevreye Karşı Sorumluluk	138

Tablo 4.7 incelendiğinde araştırmanın katılımcılarının sorumluluk zihin haritası formunda en fazla akademik sorumluluk (F=172), sosyal sorumluluk (F=149) ve çevreye karşı sorumluluk (F= 138) kategorilerinde ifade bıraktıkları görülmüştür. Son test skorlarına bakıldığında katılımcı grubun etkinlikler sonrası sorumluluk değer algılarının sorumluluk değerinin tüm alt kategorilerinde geliştiği görülmüştür. En dikkat çekici artış sosyal sorumluluk, çevreye karşı sorumluluk ve dine karşı sorumluluk alt kategorisinde olmuştur. Bu durum çalışma kapsamında uygulanan etkinliklerin sorumluluk değerini geliştirdiğini göstermektedir. Diğer bir taraftan etkinlikler her ne kadar dini sorumluluk alt kategorisinde yapılırsa da diğer alt kategorileri de kapsayıcı özellikte olmuş olabilir. Çünkü okul bahçesine fidan dikmek hem kamusal sorumluluğu hem de sosyal sorumluluğu kapsayan bir etkinliktir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Araştırma sürecine ilişkin elde edilen bulgulardan hareketle aşağıda yer alan sonuçlara yer verilmiştir.

Buna göre araştırmanın katılımcı grubunun sorumluluk değer algılarını belirlemek için ön test, ön test sonuçlarında hareketle etkinli/uygulama ve etkinlik sonrası son test gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları bir ortaokulun 7. Sınıfında öğrenim gören 15 öğrenciden oluşmuştur. Araştırmada veri toplama aracı hem ön test hem son test olarak zihin haritası formu kullanılmıştır. Buna göre araştırmanın bulgularından hareketle aşağıda yer alan sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Araştırmanın ön test bulgularına göre katılımcılarının akademik sorumluluk değerler algılarının görece olarak diğer alt alanlardan yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun nedeni katılımcıların ortaokul öğrencisi olması, bu öğrencilerin okullarında ders başarısında önem veriyor olmaları akademik sorumluluk değerlerinin gelişmiş olmasında bir etken olabilir.

2. Araştırmanın katılımcı grubunun ön test bulgularına göre aileye karşı sorumluluk, kamusal sorumluluk ve sosyal sorumluluk alt kategorilerinde orta düzeyde sorumluluk değeri taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aileye karşı sorumluluk değerinin ortaokul öğrencilerinde en fazla gelişmiş sorumluluk değeri olduğu sonucuna ulaşılmış benzer çalışmalarda literatürde mevcuttur.⁴⁴ Bu durumun nedeni bireyin sorumluluk değeri kazanmasında yakın çevresinin etkisinin önemli olmasından kaynaklanıyor olabilir. Aile bireyleri kişiye ufak hedeflerden oluşan sorumluluk yüklemeleri yaparak ve aile bilincini oluşturup kişinin aileye ilişkin tavır ve davranışlarını şekillendirerek bu değer gelişimine katkı sağlıyor olabilir. Diğer bir taraftan kamusal sorumluluk kazandırılmasını okullar ana amaç edinmiş durumdadır. Çünkü milli eğitimin temel amaçlarından birisi devlete ve milletine karşı sorumluluk bilinci kazanmış bireyler yetiştirmektir. Bu maksatla katılımcıların eğitim gördükleri kurumlar yeterli düzeyde olmasa da bu sorumluluk alt kategorisinin gelişimine hizmet etmiş denilebilir. Sosyal sorumluluk ise kamusal sorumluluktan ayrı düşünülmemekle beraber kişinin değer yargılarını sergileme fırsatı bulunduğu bir alandır. O halde araştırmanın katılımcıları belirli düzeyde değer yargılarını

⁴⁴ Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 22-39.

çeşitli fırsat araçlarıyla edinmiş olabilir.

3. Araştırmanın katılımcı grubunun ön test sonuçlarına göre en az sorumluluk değeri taşıdıkları alanlar dine karşı sorumluluk ve çevreye karşı sorumluluk alt kategorilerinden meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum katılımcı grubun doğal çevreleri ile yeterince etkileşime girememesinden kaynaklanıyor olabilir. Aynı şekilde dini sorumluluklarını göz ardı ediyor olmalarından kaynaklı olabilir. Sezer ve Çoban'a⁴⁵ göre çevre ve doğaya karşı sorumluluk aile ve okul ekosisteminde gelişim göstermektedir. Dine karşı sorumluluk alt kategorisinde ise aile daha ön plandadır. Araştırmacılar çalışmalarında dine karşı ve çevreye karşı sorumluluk değerini en fazla gelişen öğrenci grubunu 7. Sınıf öğrencileri olarak tespit etmişlerdir. Benzer bir biçimde bu araştırmanın tüm katılımcıları da 7. Sınıf öğrencisi olup aynı sonuçlar tekrar etmiştir. Araştırmamızın ön durum tespitinde katılımcı grubun yaş ve sınıf seviyesine bakılmaksızın yeterli kabul edilecek şekilde değer gelişimlerinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Katılımcı grubun sorumluluk değerinin gelişmesi için yapılan fidan dikme ve hadis ağacı yetiştirme etkinliklerinin yeterince fayda sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun nedeni fidan dikme ve ağaç yetiştirmenin somut sonuçlarının uzun süre sonra ortaya çıkıyor olması olabilir. Fidan/ağaç dikimi sonrası bakım işlerinin zahmetli olması, ürün emeğinin uzun vadede geri dönüşünün gözlemlenmesi bu durumun nedeni olabilir. Aynı zamanda okul bahçesi kamusal alan olduğundan ürünlerin kontrolü zorlaşmaktadır. Diğer öğrenciler etkinliği anlamayarak ürünlere zarar verebilmektedir. Bu durumda katılımcı motivasyonunu olumsuz etkileyen faktörlerden biri olabilir.

5. Katılımcı grubun sorumluluk değeri ve genel anlamda sorumluluk değerinin gelişiminde bitki/fide/tohum yetiştirme etkinliklerinin gelişim sağladığı, motive edici ve heyecan verici olarak bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun nedeni ürünlerin kısa sürede somut dönütünün alınması olabilir. Bitkiler hızlı biçimde filizlenmiş, katılımcı grup sorumluluğunu üstlenip bakımını yaptığı ürünün somut gelişimini yakından takip etme fırsatı bulmuştur. Bu durum katılımcı grubun değer gelişimini olumlu biçimde etkilemiştir. Araştırmamızın sonucuyla benzer bir biçimde Şahin, Kartal ve İmamoğlu⁴⁶ öğrencilerde sorumluluk değerinin uygulamalarla gelişeceğini ifade etmişlerdir. Sorumluluk değerinin

⁴⁵ Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 22-39.

⁴⁶ Şahin, Ç., Kartal, O. Y., İmamoğlu, A. (2013). Okul öncesi öğretmen yetiştirme programı hakkında okul öncesi öğretmen adaylarının görüşleri, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, (14) 1, 101-118.

okullarda kazandırılması gereken en önemli değer olduğunu ifade eden Arslan⁴⁷ bu değer için kısa ve somut hedefleri olan uygulamalarla yapılması gerektiğini belirtmiştir. Araştırmamızda uygulanan bu etkinlik ile sorumluluk değerinin gelişimi için literatürde vurgu yapan diğer çalışmalar paralel sonuçlar göstermektedir.

6. Katılımcı grubun sorumluluk değerinin gelişmesi için yapılan uygulamalarda somut ürünlerin kısa sürede elde edilmesinin önemli olması kadar motive edici hedeflerle katılımcılara ufuk açılmasının da önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üretilen ürünlere hadisler asılması, bu ürünlerin sergi alanına konularak sergilenmesi, veli ve öğrenciler tarafından dikkat çekici bir etkinlik olarak takdir toplaması, düşünülen yeni hedefler belirlenmesi katılımcı grubun tamamını sorumluluk üstlenme noktasında teşvik edici olmuştur. Sezer ve Çoban⁴⁸ sorumluluk değer algısının ve sorumluluk üstlenmenin 5. Sınıftan 8. Sınıfa doğru düştüğü iddiasında bulunmuşlardır. Katılımcılar 7. Sınıf öğrencileri olduğundan değer bu düşüşün yeni hedef ve motive edici fikirlerle desteklenmesi önemli olmuş olabilir. Bu durumun nedeni öğrencilerin ergenliğe giriş yaşında olmalarından ve bu dönemin kendilerinde yarattığı sallantıdan kaynaklanıyor olabilir.

7. Katılımcı gruba sorumluluk değerini sergilemede ufuk açıcı hedef koyma ve motivasyon artırıcı teşviklerin sorumluluk ve sorumluluk alt değerlerini geliştirdiği kadar yaratıcılık özelliklerini de parlattığı, iş birliğini olumlu biçimde geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yeni fikirler doğması, ürün tasarımına dönük çalışmaların yapılması bu durumdan kaynaklı olabilir. Öğrenciler sergi için ürünlerini süsleme, görsel şekillendirme gibi faaliyetleri kendi görüş ve istekleriyle muntazam bir iş birliği içerisinde sergilemiştir. Hatta hadisleri asarken 3D tasarım ve yeni ürünler kullanmışlardır. Aktif uygulamalar, somut geri dönüşü olan ve kısa vadeli döngüsü bulunan şeylerin sorumluluğunu üstlenmek, hedeflere sahip olmak sorumluluk değerinin kişide gelişimini olumlu etkilemiş olabilir.

8. Uygulama sonrası yapılan son teste göre katılımcı grubun en fazla değer ifadesi bıraktıkları sorumluluk alt kategorilerinin akademik sorumluluk, sosyal sorumluluk ve çevreye karşı sorumluluk olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uygulama ile beraber tüm sorumluluk kategorilerinde artış olsa da üstün yetenekli öğrenciler için akademik sorumluluk her zaman en üstte değer olarak kalmaktadır. Bu durum grubun eşiti olan ortaokul

⁴⁷ Aslan, R. (2007). Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değerler kazanma düzeyleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

⁴⁸ Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 22-39.

öğrencilerinde ise daha farklı olmuştur. Sezer ve Çoban⁴⁹'a göre ortaokul öğrencilerinin sahip olduğu en önemli değerleri aileye karşı sorumluluk değeri şeklindedir. Katılımcı grupta akademik değerın önde yer alması eğitimlerini önemsemelerinden, başarılı bir grup olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

9. Araştırma kapsamında yapılan etkinliklerin sorumluluk değeri bir bütün olarak geliştirdiği, tüm alt kategorilerde olumlu ilerlemeye sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özel teması dine karşı sorumluluğu geliştirmek olan bu uygulama- araştırma sürecinde dine karşı sorumluluk son testine göre dine karşı sorumluluk değeri ön test skorundan 2,5 kat fazla gelişim göstermiştir. Aynı zamanda büyük sıçrama yapan bir diğer sorumluluk alt kategorisi çevreye karşı sorumluluk ve sosyal sorumluluk olmuştur. Bu durumun nedeni uygulama sürecinde ürün yetiştirimi ve yeni projelerin yapılacağı fikrinden kaynaklı olabilir.

10. Uygulama sonrası yapılan son teste göre sağlığa karşı sorumluluk değerlerinin gelişim gösterdiği ancak bu gelişimin diğer alt kategoriler nezdinde yeterlilik taşımadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun nedeni uygulamanın özelliğinden, sağlık içeriğine sahip olmamasında kaynaklanmış olabilir.

Öneriler

Araştırmanın sonuçlarından hareketle alanla ilgilenen çalışmacılara, eğitim çevrelerine ve diğer ilgililere şu önerilerde bulunulabilir.

1. Araştırmanın katılımcısı öğrencilerde görülen en önemli sorumluluk alt kategorisi akademik sorumluluktur. Buna karşın diğer sorumluluk alanları yeterince gelişmemiştir. Diğer sorumluluk alanlarının gelişmesi için öğrenim gördükleri okullarda geliştirici etkinliklerin yapılması önerilebilir. Çünkü ortaokullarda değer gelişimi önemlidir. Toplumun devamlılığı ve geleceği olması hedeflenen ve ülkenin potansiyel insan kaynağı kabul edilen bu bireylerin kamusal sorumluluk taşımaları, sosyal sorumluluğa sahip olmaları, aileye karşı sorumluluk taşımaları ve gelecekte yaratacakları değerle milli fayda, sosyal anlamda kitlesel fayda sağlayabilmelerinde tüm alanları teşvik edici, destekleyici sorumluluk alanı dini sorumluluktur. Baştan sonra sorumluluk değeri ile bu öğrencilerin hassas biçimde yönlendirilmesi önerilebilir.

⁴⁹ Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1), 22-39.

2. Araştırmanın katılımcı grubu olan öğrencilerin uygulama öncesi en az sahip oldukları sorumluluk değerlerinden birinin dine karşı sorumluluk olduğu görülmüştür. Öğrencilerin dini alanlarla daha fazla etkileşime girecekleri etkinlik ve faaliyetlerin okullarda yapılması, tüm sorumluluk alt dallarının dini sorumluluk minvalinde işlenmesi önerilebilir.

3. Katılımcı grupla yapılan etkinliklerde sonuçları uzun vadede görülecek sorumluluk değerine ilişkin etkinliklerin yeterli başarıyı göstermediği, bu tip etkinliklerin katılımcıların dikkatini çekmede, motivasyonlarını arttırmada yeterli düzeyde katkı sağlamadığı görülmüştür. Buna karşın sonuçları hızlı görülen, emeğin ürüne dönüşümünün hızlı olduğu etkinlik ve uygulamalar sorumluluk değerinin gelişiminde daha etkin ve pozitif olmuştur. 7. Sınıf öğrencilerinde sorumluluk değerinin gelişimi için hızlı sonuç veren, emek-ürün döngüsünün süratle gerçekleştiği etkinliklerin yapılması önerilebilir.

4. Katılımcıların değer gelişiminde etkin olan bir diğer durum motivasyonlarını arttıran ufuk açıcı hedefler konmasıdır. Somut ürün, hızlı sonuç kadar bu durumda değer gelişiminde etkilidir. Ortaokul öğrencilerinde değer gelişiminde onlarla yapılacak etkinliklerin sonuçları paylaşılması, etkinliklere amaç kazandırılması, ortak hedefler ve belirlenip ifade edilmesi önerilebilir.

5. Sorumluluk değer gelişiminde yaşın önemli bir kriter olduğu görülmüştür. Ergenlik yaşında bulunan bireylerin sorumluluk edinimi zorlaşmaktadır. O halde sorumluluk değerinin gelişimi için etkinlik ve uygulamaların erken yaş dönemlerinde yapılması önerilebilir.

6. Alt kategorilerde yer alan herhangi bir değer gelişimi için yapılan etkinlik ve uygulamaların tüm değerleri olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Tüm alt kategorilerin yer aldığı etkinlik ve uygulamaların bir bütün olarak yapılması önerilebilir.

7. Eksikliği ön testle tespit edilen ve uygulama sonrası yeterli gelişim gözlemlenemeyen alt kategori değerlerin gelişimi için farklı uygulamalar tasarlanabilir.

8. Milli eğitimin ve öğretmenlerin öğrencilerde geliştirmeyi hedeflediği en önemli değer sorumluluk bilincini geliştirmektir. Bu nedenle bu araştırmanın farklı veri toplama araçlarıyla farklı örneklemeler üzerinde gerçekleştirilmesi önerilebilir.

9. Bu araştırmanın sonuçlarından bir diğer ortaokul seviyesi öğrencilerin bitki yetiştirmeye dayalı uygulamaları severek gerçekleştirmeleridir. Ortaokullarda ekolojik tarım

gibi derslere yer verilmesi, bu derslerin multidisipliner olarak işlenmesi önerilebilir.

10. Somut sonucu olan ve sonucundan hareketle yeni ufuklar açan çalışmaların sorumluluk değerini teşvik edici olduğu görülmüştür. Bu uygulamanın araştırma sonrasında da devamının sağlanması, saha notlarının yıl boyunca toplanması, elde edilen gelirle ekolojik sorumluluk atölyesinin açılması, benzer uygulama ve etkinliklerin daha geniş katılımcılı gruplarla uygulanarak denenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H. (1991). *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: MEB Yayınları
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altinköprü, T. (2004). *Çocuğun başarısı nasıl sağlanır*, İstanbul: Hayat
- Aslan, R. (2007). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değerler kazanma düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Babadoğan, C. (2003). "Sorumlu Davranış Geliştirme Stratejileri Bağlamında Öğrenen Sınıf" *Milli Eğitim Dergisi*, 157.
- Başaran, İ. E. (1974). *Eğitim psikolojisi (3. Baskı)*. Ankara: Yargıçoğlu.
- Bilgiç, N. (2003). *Sorumluluk Eğitimi*, Mamak Rehberlik Araştırma Merkezi, Ankara
- Bolay, H. S. (1996). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, (Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı)*, Akçağ Yayıncılık
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. New York: J. A
- Cüceloğlu, D. (1996) *İçimizdeki çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çelik, F. (2010). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler programında sorumluluk, estetik ve doğal çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılmasına ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca değerler eğitimi*. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara
- Doğan, M. (2001). *Büyük Türkçe Sözlüğü, 1. Baskı*, Vadi Yayınları
- Doğanay, A. (2009). *Değerler eğitimi*. Cemil Öztürk (Ed.) Sosyal bilgiler öğretimi demokratik vatandaşlık eğitimi içinde (s. 225- 256). Ankara: Pegem Akademi
- Gündüz, M. (2014). *İlköğretim 3. sınıf hayat bilgisi dersinde sorumluluk değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretiminin akademik başarı ve tutuma etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güven, S. (2013). İlköğretim ders programlarının öğrenciye kazandırılması hedeflenen değerler açısından incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (14), 355-374.
- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (1996). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-203.

- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (1996). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-203.
- İnel, Y., & Urhan, E. (2018). Model analizi etkinliği: ortaokul öğrencileri hangi değerleri kimden öğreniyor. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 2(1), 44-51.
- Karaköse, R. (2010). *Ailede Sorumluluk Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Karasar, N.(2007). *Nitel araştırma yöntemi. 17. Baskı*. Nobel yayın dağıtım: Ankara.
- MEB. (2006). *Okulöncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin)*, Ankara
- Özen, Y., Güllaçtı, F. ve Çıkılı, Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk ile dış-denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi Yayınları*, 4(2), 45-58.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (Çev. M, Bütün.- S. B, Demir)*, PegemA Akademi: Ankara.
- Sezer, A., & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39.
- Şahan, E. (2011). *İlköğretim 5. ve 8. sınıf ders programlarındaki sorumluluk eğitimine dönük kazanımların gerçekleşme düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ahi Evran Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Şahin, Ç., Kartal, O. Y., İmamoğlu, A. (2013). Okul öncesi öğretmen yetiştirme programı hakkında okul öncesi öğretmen adaylarının görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14) 1, 101-118.
- Şahin, D. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının toplumsal değer tercihleri: Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi örneği. 9. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, (s. 545-548), Elazığ.
- Tozlu, N. (1991). *"Ekonomik Gelişme, Sorumluluk ve Eğitim"*, Türk Dünyası Araştırmaları
- Yalçın, A. (2021). *5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanan Sorumluluk Temelli Etkinliklerin öğrencilere Sorumluluk Değerini Kazandırmadaki Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa
- Yavuzer, H. (2000) *Çocuk eğitimi el kitabı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11(2), 65-84.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (13. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yontar, A. Yurtal, F. (2009). Sorumluluk kazandırmada öğretmenler tarafından kullanılan yaptırımların incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34 (153).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı	Adem
Soyadı	DEMİR
Doğum Yeri ve Tarihi	Kocasinan 05.11.1992
Uyruğu	T.C.
İletişim Adresi ve E-Mail Adresi	İncilipınar Mahallesi Fevzi Çakmak Bulvarı Hacı İbrahim Özgül Apt. No: 260 Kat: 2/4 ademdemirr58@gmail.com
Eğitim	
İlköğretim	Ziya Gökalp İlköğretim Okulu/Kocasinan/ Kayseri
Ortaokul	Adviye Ahmet Eminoğlu Ortaokulu/Kocasinan/Kayseri
Ortaöğretim	Ali Rıza Özderci Anadolu İmam Hatip Lisesi/ Melikgazi/Kayseri
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
İş Deneyimleri	
Kadir Rezzan Has Ortaokulu /Erciş/ Van	2014-2020
Sevindik Şehit Hasan Eser Ortaokulu/ Merkezefendi/ Denizli	2020-